चतुर्थोऽध्यायः
CHAPTER IV

अथातः षड्विरेचनशताश्रितीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ।।१।।

Now (I) shall expound the chapter on location of six hundred evacuatives. [1]

इति ह स्माह भगवानात्रेयः ।।२।।

As propounded by Lord Ātreya. [2]

इह खलु षड् विरेचनशतानि भवन्ति, षड् विरेचनाश्रयाः, पञ्च कषाययोनयः पञ्चविधं कषायकल्पनं, पञ्चाशन्महाकषायाः, पञ्च कषायशतानि, इति संग्रहः ।।३।।

Here are six hundred evacuatives, six locations of evacuatives, five sources of extracts, five types of extract preparation, fifty great extractives and five hundred extractives, this is in brief. [3]

षड् विरेचनशतानि, इति यदुक्तं तदिह संग्रहेणोदाहृत्य विस्तरेण कल्पोपनिषदि व्याख्यास्यामः; (तत्र) त्रयस्त्रिंशद्योगशतं प्रणीतं फलेषु, एकोनचत्वारिंशज्जीमूतकेषु योगाः, पञ्चचत्वारिंशदिक्ष्वाकुषु, धामार्गवः षष्टिधा भवति योगयुक्तः, कुटजस्त्वष्टादशधा योगमेति, कृतवेधनं षष्टिधा भवति योगयुक्तं, श्यामात्रिवृद्योगशतं प्रणीतं दशापरे चात्र भवन्ति योगाः, चतुरङ्गुलो द्वादशधा योगमेति, लोध्रं विधौ षोडशयोगयुक्तं, महावृक्षो भवति विंशतियोगयुक्तः, एकोनचत्वारिंशत् सप्तलाशङ्खिन्योर्योगाः, अष्टचत्वारिंशद्दन्तीद्रवन्त्योः, इति षड्विरेचनशतानि ।।४।।

Six hundred evacuatives, as said above, will be mentioned here in brief and will be described in detail in Kalpasthāna. There are 133 formulations of (madan) phala, 39 of devadālī, 45 of kaṭutumbī, 60 of dhāmārgava, 18 of kuṭaja, 60 of kośātakī 110 of śyāmā and tṛivṛt, 12 of āragvadha, 16 of lodhra, 20 of snuhī, 39 of saptalā and śaṅkhinī and 48 of dantī and dravantī. These are six hundred evacuatives. [4]

षड् विरेचनाश्रया इति क्षीरमूलत्वक्पत्रपुष्पफलानीति ।।५।।

Six locations of evacuatives are latex, root, bark, leaf, flower and fruit. [5]

पञ्च कषाययोनय इति मधुरकषायोऽम्लकषायः कटुकषायस्तिक्तकषायः कषायकषायश्चेति तन्त्रे संज्ञा ।।६।।

Five sources of extracts, in this compendium, are sweet, sour, pungent, bitter and astringent. [6]

पञ्चविधं कषायकल्पनमिति तद्यथा–स्वरसः, कल्कः, शृतः, शीतः, फाण्टः कषाय इति ।

(यन्त्रनिष्पीडिताद् द्रव्याद्रसः स्वरस उच्यते । यः पिण्डो रसपिष्टानां स कल्कः परिकीर्तितः ।।

वह्नौ तु क्वथितं द्रव्यं शृतमाहुश्चिकित्सकाः । द्रव्यादापोत्थितात्तोये प्रतप्ते निशि संस्थितात् ।।

कषायो योऽभिनिर्याति स शीतः समुदाहृतः । क्षिप्त्वोष्णतोये मृदितं तत् फाण्टं परिकीर्तितम् ।।)

तेषां यथापूर्वं बलाधिक्यम्; अतः कषायकल्पना व्याध्यातुरबलापेक्षिणी; न त्वेवं खलु सर्वाणि सर्वत्रोपयोगीनि भवन्ति ।।७।।

Five types of extract preparations are expressed juice, paste, decoction, cold infusion and hot infusion.

(Juice expressed out of a drug by mechanical pressure is swarasa. Kalka is a lump of drug ground with some liquid. Physicians say that śrta (kvātha) which is prepared by boiling a drug on fire. When a drug is kept in hot water for the whole night the extract thus obtained is known as śīta. Phāṇṭa is the preparation in which a drug is put in hot water for a while and gently sifted.

Their potency is in preceding order, thus (administration of) extract preparations depend on severity of disease and strength of the patient, they are not all useful everywhere (indiscriminately). [7]

'पञ्चाशन्महाकषाया' इति यदुक्तं तदनुव्याख्यास्यामः; तद्यथा–जीवनीयो बृंहणीयो लेखनीयो भेदनीयः सन्धानीयो दीपनीय इति षट्कः कषायवर्गः; बल्यो वर्ण्यः कण्ठ्यो हृद्य इति चतुष्कः कषायवर्गः तृप्तिघ्नोऽर्शोघ्नः कुष्ठघ्नः कण्डूघ्नः क्रिमिघ्नो विषघ्न इति षट्कः कषायवर्गः; स्तन्यजननः स्तन्यशोधनः शुक्रजननः शुक्रशोधन इति चतुष्कः कषायवर्गः; स्नेहोपगः स्वेदोपगो वमनोपगो विरेचनोपग आस्थापनोपगोऽनुवासनोपगः शिरोविरेचनोपग इति सप्तकः कषायवर्गः, छर्दिनिग्रहणस्तृष्णानिग्रहणो हिक्कानिग्रहण इति त्रिकः कषायवर्गः; पुरीषसंग्रहणीयः पुरीषविरजनयो मूत्रसंग्रहणीयो मूत्रविरजनीयो मूत्रविरेचनीय इति पञ्चकः कषायवर्गः; कासहरः, श्वासहरः शोथहरो ज्वरहरः श्रमहर इति पञ्चकः कषायवर्गः, दाहप्रशमनः शीतप्रशमन उदर्दप्रशमनोऽङ्गमर्दप्रशमनः शूलप्रशमन इति पञ्चकः कषायवर्गः; शोणितस्थापनो वेदनास्थापनः संज्ञास्थापनः प्रजास्थापनो वयःस्थापन इति पञ्चकः कषायवर्गः; इति पञ्चाशन्महाकषाया महतां च कषायाणां लक्षणोदाहरणार्थं व्याख्याता भवन्ति । तेषामेकैकस्मिन् महाकषाये दश दशावयविकान् कषायाननुव्याख्यास्यामः; तान्येव पञ्च कषायशतानि भवन्ति ।।८।।

Fifty great extractives, as said above, will now be described. They are–

Group I– consisting of six extractives such as vitaliser, bulk-promoting, emaciating, mass-breaking, union-promoting and appetiser.

Group II– consisting of four extractives–tonic, complexion-promoting, beneficial for throat and cordial.

Group III– comprising of six extractives–anti-saturative, anti-haemorrhoidal, anti-dermatosis, anti-pruritic, anthelmintic and anti-poison.

Group IV– having four extractives–galactogoue, galactodepurant, semen-promoting and semen-depurant.

Group V– consisting of seven extractives such as sub-oleative, sub-diaphoretic, sub-emetic, sub-purgative, sub-corrective enemata, sub-unctuous enema and sub-errhines.

Group VI– comprising of three extractives–anti-emetic, anti-dypsic and anti-hiccup.

Group VII– consisting of five extractives–faecal astringent, faecal depigmenter, anti-diuretic, urinary depigmenter and diuretic.

GroupVIII– having five extractives–anti-tussive, anti-dyspneic, antiphlogistic, antipyretic and acopic.

Group IX– consisting of five extractives–refrigerant, calefacient, anti-allergic, anti-bodyache and intestinal anti-spasmodic.

Group X– comprising of five extractives–haemostatic, sensostatic, resuscitative, foetus-promoter and age-sustainer.

Thus fifty great extractives have been mentioned for definition and example. Among them, in every great extractives, the ten constituent extractives will be described further, these complete five hundred extractives. [8]

तद्यथा–जीवकर्षभकौ मेदा महामेदा काकोली क्षीरकाकोली मुद्गपर्णीमाषपर्ण्यौ जीवन्ती मधुकमिति दशेमानि जीवनीयानि भवन्ति (१), क्षीरिणीराजक्षवकाश्वगन्धाकाकोलीक्षीरकाकोलीवाट्यायनीभद्रौदनीभारद्वाजीपयस्यर्ष्यगन्धा इति दशेमानि बृंहणीयानि भवन्ति (२), मुस्तकुष्ठहरिद्रादारुहरिद्रावचातिविषाकटुरोहिणीचित्रकचिरबिल्वहैमवत्य इति दशेमानि लेखनीयानि भवन्ति (३), सुवहार्कोरुबुकाग्निमुखीचित्राचित्रकचिरबिल्वशङ्खिनीशकुलादनीस्वर्णक्षीरिण्य इति दशेमानि भेदनीयानि भवन्ति (४), मधुकमधुपर्णीपृश्निपर्ण्यम्बष्ठकीसमङ्गामोचरसधातकीलोध्रप्रियङ्गुकट्फलानीति दशेमानि सन्धानीयानि भवन्ति (५), पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकशृङ्गवेराम्लवेतसमरिचाजमोदाभल्लातकास्थिहिङ्गुनिर्यासा इति दशेमानि दीपनीयानि भवन्ति (६), इति षट्कः कषायवर्गः ।।९।।

Such as, jīvaka, ṛṣabhaka, medā, mahāmedā, kākolī, kṣīrakākolī, mudgaparṇī, māṣaparṇī, jīvantī and madhuka-these ten are vitalisers. (1)

Kṣīriṇī, rājakṣavaka, aśwagandhā, kākolī, kṣīrakākolī, vāṭyayanī, bhadraudanī, bhārdwājī, payasyā and ṛṣyagandhā-these ten are bulk-promoting. (2)

Musta, kuṣṭha, haridrā, dāruharidrā, vacā, ativiṣā, kaṭukā, citraka, cirabilwa, and haimavatī-these ten are emaciating. (3)

Suvahā, arka, eraṇḍa, agnimukhī, citrā, citraka, cirabilwa, śaṅkhinī, śakulādanī and swarṇakṣīriṇī-these ten are mass-breaking. (4)

Madhuka, madhuparṇī, pṛśniparṇī, ambaṣṭhakī, samaṅgā, mocarasa, dhātakī, lodhra, priyaṅgu and kaṭphala-these ten are union-promoting. (5)

Pippalī, pippalīmūla, cavya, citraka, śuṇṭhī, amlavetasa, marica, ajamodā, bhallātakāsthi and hiṅguniryāsa-these ten are appetisers. (6)

Thus the group of six extractives. [9]

ऐन्द्रृषभ्यतिरसर्ष्यप्रोक्तापयस्याश्वगन्धास्थिरारोहिणीबलातिबला इति दशेमानि बल्यानि भवन्ति (७), चन्दनतुङ्गपद्मकोशीरमधुकमञ्जिष्ठासारिवापयस्यासितालता इति दशेमानि वर्ण्यानि भवन्ति (८), सारिवेक्षुमूलमधुकपिप्पलीद्राक्षाविदारीकैटर्यहंसपादीबृहतीकण्टकारिका इति दशेमानि कण्ठ्यानि भवन्ति (९), आम्राम्रातकलिकुचकरमर्दवृक्षाम्लाम्लवेतसकुवलबदरदाडिममातुलुङ्गानीति दशेमानि हृद्यानि भवन्ति (१०), इति चतुष्कः कषायवर्गः ।।१०।।

Aindrī, ṛṣabhī, atirasā, ṛṣyaproktā, payasyā, aśwagandhā, sthirā, rohiṇī, balā and atibalā-these ten are tonics. (7)

Candana, punnāga, padmaka, uśīra, madhuka, mañjiṣṭhā, sārivā, payasyā, sitā, latā-these ten are complexion-promoting. (8)

Sārivā, ikṣu (root), madhuka, pippalī, drākṣā, vidārī, kaiḍarya, haṃsapādī, bṛhatī and kaṇṭkārī-these ten are beneficial for throat. (9)

Āmra, āmrātaka, lakuca, karamarda, vṛkṣāmla, amlavetasa, kuvala, badara, dāḍima, and mātuluṅga-these ten are cordials. (10)

Thus the group of four extractives. [10]

नागरचव्यचित्रकविडङ्गमूर्वागुडूचीवचामुस्तपिप्पलीपटोलानीति दशेमानि तृप्तिघ्नानि भवन्ति (११), कुटजबिल्वचित्रकनागरातिविषाभयाधन्वयासकदारुहरिद्रावचाचव्यानीति दशेमान्यर्शोघ्नानि भवन्ति (१२), खदिराभयामलकहरिद्रारुष्करसप्तपर्णारग्वधकरवीरविडङ्गजातीप्रवाला इति दशेमानि कुष्ठघ्नानि भवन्ति (१३), चन्दननलदकृतमालानक्तमालनिम्बकुटजसर्षपमधुकदारुहरिद्रामुस्तानीति दशेमानि कण्डूघ्नानि भवन्ति (१४), अक्षीवमरिचगण्डीरकेबुकविडङ्गनिर्गुण्डीकिणिहोश्वदंष्ट्रावृषपर्णिकाखुपर्णिका इति दशेमानि क्रिमिघ्नानि भवन्ति (१५), हरिद्रामञ्जिष्ठासुवहासूक्ष्मैलापालिन्दीचन्दनकतकशिरीषसिन्धुवारश्लेष्मातका इति दशेमानि विषघ्नानि भवन्ति (१६), इति षटकः कषायवर्गः ।।११।।

Śuṇṭhī, cavya, citraka, viḍaṅga, mūrvā, guḍūcī, musta, pippalī and paṭola-these ten are anti-saturatives. (11)

Kuṭaja, bilva, citraka, śuṇṭhī, ativiṣā, harītakī, dhanvayāsa, dāruharidrā, vacā and cavya-these ten are anti-haemorrhoidals. (12)

Khadira, harītakī, āmalaka, haridrā, bhallātaka, saptaparṇa, āragvadha, karavīra, viḍaṅga, tender leaves of jātī-these ten are anti-dermatosis. (13)

Candana, nalada, āragvadha, naktamāla, nimba, kuṭaja, sarṣapa, madhuka, dāruharidrā and musta-these ten are anti-pruritics. (14)

Akṣīva, marica, gaṇḍīra, kebuka, viḍaṅga, nirguṇḍī, kiṇihī, gokṣuru, vṛṣaparṇikā and ākhuparṇikā-these ten are anthelmintics. (15)

Haridrā, mañjiṣṭhā, suvahā, sūkṣmailā, pālindī, candana, kataka, śirīṣa, sindhuvāra and ślēṣmātaka-these ten are anti-poisons. (16)

Thus the group of six extractives. [11]

वीरणशालिषष्टिकेक्षुवालिकादर्भकुशकाशगुन्द्रेत्कटकतृणमूलानीति दशेमानि स्तन्यजननानि भवन्ति (१७), पाठामहौषधसुरदारुमुस्तमूर्वागुडूचीवत्सकफलकिराततिक्तककटुरोहिणीसारिवा इति दशेमानि स्तन्यशोधनानि भवन्ति (१८), जीवकर्षभककाकोलीक्षीरकाकोलीमुद्गपर्णीमाषपर्णीमेदावृद्धरुहाजटिलाकुलिङ्गा इति दशेमानि शुक्रजननानि भवन्ति (१९), कुष्ठैलवालुककट्फलसमुद्रफेनकदम्बनिर्यासेक्षुकाण्डेक्ष्विक्षुरकवसुकोशीराणीति दशेमानि शुक्रशोधनानि भवन्ति (२०), इति चतुष्कः कषायवर्गः ।।१२।।

Vīraṇa, śāli, ṣaṣṭika, ikṣuvālikā, darbha, kuśa, kāśa, gundra, itkaṭa and kattarṇa (roots of all)-these ten are galactogogues. (17)

Pāṭhā, śuṇṭhī, devadāru, musta, mūrvā, guḍūcī, indrayava, kirātatikta, kaṭurohinī and sārivā-these ten are galacto-depurants. (18)

Jīvaka, ṛṣabhaka, kākolī, kṣīrakākolī, mudgaparṇī, māṣaparṇī, medā, vṛddharuha, jaṭilā, kuliṅgā-these ten are semen-promoting. (19)

Kuṣṭha, elavāluka, kaṭphala, samudraphena, kadambaniryāsa, ikṣu, kāṇḍekṣu, ikṣuraka, vasuka and uśīra-these ten are semen-depurants. (20)

Thus the group of four extactives. [12]

मृद्वीकामधुकमधुपर्णीमेदाविदारीकाकोलीक्षीरकाकोलीजीवकजीवन्तीशालपर्ण्य इति दशेमानि स्नेहोपगानि भवन्ति (२१), शोभाञ्जनकैरण्डार्कवृश्चीरपुनर्नवायवतिलकुलत्थमाषबदराणीति दशेमानि स्वेदोपगानि भवन्ति (२२), मधुमधुककोविदारकर्बुदारनीपविदुलबिम्बीशणपुष्पीसदापुष्पाप्रत्यक्पुष्पा इति दशेमानि वमनोपगानि भवन्ति (२३), द्राक्षाकाश्मर्यपरूषकाभयामलकबिभीतककुवलबदरकर्कन्धुपीलूनीति दशेमानि विरेचनोपगानि भवन्ति (२४), त्रिवृद्बिल्वपिप्पलीकुष्ठसर्षपवचावत्सकफलशतपुष्पामधुकमदनफलानीति दशेमान्यास्थापनोपगानि भवन्ति (२५), रास्नासुरदारुबिल्वमदनशतपुष्पावृश्चीरपुनर्नवाश्वदंष्ट्राग्निमन्थश्योनाका इति दशेमान्यनुवासनोपगानि भवन्ति (२६), ज्योतिष्मतीक्षवकमरिचपिप्पलीविडङ्गशिग्रुसर्षपापामार्गतण्डुलश्वेतामहाश्वेता इति दशेमानि शिरोविरेचनोपगानि भवन्ति (२७), इति सप्तकः कषायवर्गः ।।१३।।

Mṛdwīkā, madhuka, madhuparṇī, medā, vidārī, kākolī, kṣīrakākolī, jīvaka, jīvantī, and śālaparṇī-these ten are sub-oleatives. (21)

Śobhāñjana, eraṇḍa, arka, vṛścīra, punaranvā, yava, tila kulattha, māṣa and badara-these ten are sub-diaphoretics. (22)

Madhu, madhuka, kovidāra, karbudāra, nīpa, vidula, bimbī, śaṇapuśpī, arka and apāmārga-these ten are sub-emetics. (23)

Drākṣā, kāśmarya, paruṣaka, harītakī, āmalaka, bibhītaka, kuvala, badara, karkandhu and pīlu-these ten are sub-purgatives. (24)

Trivṛt, bilwa, pippalī, kuṣṭha, sarṣapa, vacā, indrayava, śatapuṣpā, madhuka and madanaphala-these ten are sub-corrective enemata (drugs). (25)

Rāsnā, devadāru, bilwa, madana, śatapuṣpā, vṛścīra, punarnavā, gokṣura, agnimantha-and śyonāka these ten are sub-unctuous enemata (drugs). [26]

Jyotiṣmatī, kṣavaka, marica, pippalī, viḍaṅga, śīgru, sarṣapa, apāmārga, (seeds) śwetā and mahāśwetā-these ten are sub-errhines. (27)

Thus the group of seven extractives. [13]

जम्ब्वाम्रपल्लवमातुलुङ्गाम्लबदरदाडिमयवयष्टिकोशीरमृल्लाजा इति दशेमानि छर्दिनिग्रहणानि भवन्ति (२८), नागरधन्वयवासकमुस्तपर्पटकचन्दनकिराततिक्तकगुडूचीह्रीवेरधान्यकपटोलानीति दशेमानि तृष्णानिग्रहणानि भवन्ति (२९), शटीपुष्करमूलबदरबीजकण्टकारिकाबृहतीवृक्षरुहाभयापिप्पलीदुरालभाकुलीरशृङ्ग्य इति दशेमानि हिक्कानिग्रहणानि भवन्ति (३०), इति त्रिकः कषायवर्गः ।।१४।।

Jambū, āmra (tender leaves), mātuluṅga, sour badara, dāḍima, yava, yaṣṭikā, uśīra, mṛt (earth) and lājā (Parched paddy)– these ten are anti-emetics. (28)

Śuṇṭhī, dhānvayavāsaka, musta, parpaṭaka, candana, kirātatiktaka, guḍūcī, hrībera, dhānyaka and paṭola-these ten are anti-dypsics. (29)

Śaṭī, puṣkaramūla, badara (seeds), kaṇṭakārikā, bṛhatī, vṛkṣaruhā, harītakī, pippalī, durālabhā and karkaṭaśṛṅgī-these ten are anti-hiccup. (30)

Thus the group of three extractives. [14]

प्रियङ्ग्वनन्ताम्रास्थिकट्वङ्गलोध्रमोचरससमङ्गाधातकीपुष्पपद्मापद्मकेशराणीति दशेमानि पुरीषसंग्रहणीयानि भवन्ति (३१), जम्बुशल्लकीत्वक्कच्छुरामधूकशाल्मलीश्रीवेष्टकभृष्टमृत्पयस्योत्पलतिलकणा इति दशेमानि पुरीषविरजनीयानि भवन्ति (३२), जम्ब्वाम्रप्लक्षवटकपीतनोडुम्बराश्वत्थभल्लातकाश्मन्तकसोमवल्का इति दशेमानि मूत्रसंग्रहणीयानि भवन्ति (३३), पद्मोत्पलनलिनकुमुदसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रमधुकप्रियङ्गुधातकीपुष्पाणीति दशेमानि मूत्रविरजनीयानि भवन्ति (३४), वृक्षादनीश्वदंष्ट्रावसुकवशिरपाषाणभेददर्भकुशकाशगुन्द्रेत्कटमूलानीति दशेमानि मूत्रविरेचनीयानि भवन्ति (३५), इति पञ्चकः कषायवर्गः ।।१५।।

Priyaṅgu, anantā, āmra (Seed), aralu, lodhra, mocarasa, samaṅgā, dhātakī (flowers), padmā and padmakeśara-these ten are faecal astringents. (31)

Jambu, śallakī (bark), kacchurā, madhūka, śālmalī, śrīveṣṭaka, fried earth, payasyā, utpala and tila grains-these ten are faecal depigmenters (32)

Jambu, āmra, plakṣa, vaṭa, kapītana, udumbara, aśwattha, bhallātaka, aśmantaka, somavalka-these ten are anti-diuretics. (33)

Padma, utpala, nalina, kumuda, saugandhika, puṇḍarīka, śatapatra, madhuka, priyaṅgu and dhātakī (flowers)-these ten are urinary depingmenters. (34)

Vṛkṣādanī, gokṣura, vasuka, vaśīra, pāṣāṇabheda, darbha, kuśa, kāśa, gundra itkata (roots)-these ten are diuretics. (35)

Thus the group of five extractives. [15]

द्राक्षाभयामलकपिप्पलीदुरालभाशृङ्गीकण्टकारिकावृश्चीरपुनर्नवातामलक्य इति दशेमानि कासहराणि भवन्ति (३६), शटीपुष्करमूलाम्लवेतसैलाहिङ्ग्वगुरुसुरसातामलकीजीवन्तीचण्डा इति दशेमानि श्वासहराणि भवन्ति (३७), पाटलाग्निमन्थश्योनाकबिल्वकाश्मर्यकण्टकारिकाबृहतीशालपर्णीपृश्निपर्णीगोक्षुरका इति दशेमानि श्वयथुहराणि भवन्ति (३८), सारिवाशर्करापाठामञ्जिष्ठाद्राक्षापीलुपरूषकाभयामलकबिभीतकानीति दशेमानि ज्वरहराणि भवन्ति (३९), द्राक्षाखर्जूरप्रियालबदरदाडिमफल्गुपरुषकेक्षुयवषष्टिका इति दशेमानि श्रमहराणि भवन्ति (४०), इति पञ्चकः कषायवर्गः ।।१६।।

Drāksā, haritakī, āmalaka, pippalī, durālabhā, karkaṭa, śṛngī, kaṇṭakārī, vṛścīra, punarṇnavā and tāmalakī-these ten are anti-tussive. (36)

Śaṭī, puṣkaramūla, amlavetasa, elā, hiṅgu, aguru, tulasī, tāmalakī, jīvantī, caṇḍā-these ten are anti-dyspneics. (37)

Pāṭalā, agnimantha, śyonāka, bilwa, kāśmarya, kaṇṭakārikā, bṛhatī, śālaparṇī, pṛśniparṇī and gokṣura-these ten are antiphlogistics. (38)

Sārivā, śarkarā, pāṭhā, mañjiṣṭhā, drākṣā, pīlu, paruṣaka, harītakī, āmalaka and bibhītaka-these ten are antipyretics. (39)

Drākṣā, kharjūra, priyāla, bādara, daḍima, phalgu, paruṣaka, ikṣu, yava and ṣaṣṭika-these ten are acopics. (40)

Thus the group of five extractives. [16]

लाजाचन्दनकाश्मर्यफलमधूकशर्करानीलोत्पलोशीरसारिवागुडूचीह्रीबेराणीति दशेमानि दाहप्रशमनानि भवन्ति (४१), तगरागुरुधान्यकशृङ्गवेरभूतीकवचाकण्टकार्यग्निमन्थश्योनाकपिप्पल्य इति दशेमानि शीतप्रशमनानि भवन्ति (४२), तिन्दुकप्रियालबदरखदिरकदरसप्तपर्णाश्वकर्णार्जुनासनारिमेदा इति दशेमान्युदर्दप्रशमनानि भवन्ति (४३), विदारिगन्धापृश्निपर्णीबृहतीकण्टकारिकैरण्डकाकोलीचन्दनोशीरैलामधुकानीति दशेमान्यङ्गमर्दप्रशमनानि भवन्ति (४४), पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकशृङ्गवेरमरिचाजमोदाजगन्धाजाजीगण्डीराणीति दशेमानि शूलप्रशमनानि भवन्ति (४५), इति पञ्चकः कषायवर्गः ।।१७।।

Lājā, candana, kāśmarya (fruits), madhūka, śarkarā, nīlotpala, uśīra, sārivā, guḍūcī and hrībera–these ten are refrigerants. (41)

Tagara, aguru, dhānyaka, sṛṅgabera, bhūtika, vacā, kaṇṭakārī, agnimantha, śyonāka and pippalī–these ten are califacients. (42)

Tinduka, priyāla, badara, khadira, kadara, saptaparṇa, aśwakarṇa, asana, arjuna and arimeda–these ten are anti-allergics. (43)

Vidārigandhā (śālaparṇī), pṛśniparṇī, bṛhatī, kaṇṭakārikā, eraṇḍa, kākolī, candana, uśīra, elā and madhuka–these ten are anti-bodyaches. (44)

Pippalī, pippalīmūla, cavya, citraka, śuṇṭhī, marica, ajamodā, ajagandhā, jīraka, and gaṇḍīra–these ten are intestinal anti-spasmodics. (45)

Thus the group of five extractives. [17]

मधुमधुकरुधिरमोचरसमृत्कपाललोध्रगैरिकप्रियङ्गुशर्करालाजा इति दशेमानि शोणितस्थापनानि भवन्ति (४६), शालकट्फलकदम्बपद्मकतुम्बमोचरसशिरीषवञ्जुलैलवालुकाशोका इति दशेमानि वेदनास्थापगानि भवन्ति (४७), हिङ्गुकैटर्यारिमेदवचाचोरकवयस्थागोलोमीजटिलापलङ्कषाशोकरोहिण्य इति दशेमानि संज्ञास्थापनानि भवन्ति (४८), ऐन्द्रीब्राह्मीशतवीर्यासहस्रवीर्याऽमोघाऽव्यथाशिवाऽरिष्टावाट्यपुष्पीविष्वक्सेनकान्ता इति दशेमानि प्रजास्थापनानि भवन्ति (४९), अमृताऽभयाधात्रीमुक्ताश्वेताजीवन्त्यतिरसामण्डूकपर्णीस्थिरापुनर्नवा इति दशेमानि वयःस्थापनानि भवन्ति (५०), इति पञ्चकः कषायवर्गः ।।१८।।

Madhu, madhuka, rudhira, mocarasa, mṛtkapāla (pieces of earthen pot), lodhra, gairika, priyaṅgu, śarkarā and lājā–these ten are haemostatics. (46)

Śāla, kaṭphala, kadamba, padmaka, tumba, mocarasa, śirīṣa, vañjula, elavāluka, and aśoka–these ten are sensostatics. (47)

Hiṅgu, kaiṭarya, arimeda, vacā, coraka, vayaḥsthā, golomī, jaṭilā, palaṅkaṣā, aśokarohiṇī-these ten are resuscitatives. (48)

Aindrī, brāhmī, śatavīryā, sahasravīryā, amoghā, avyathā, śivā. ariṣṭā, vāṭyapuṣpī, viṣwakṣenakāntā–these ten are foetus-promoters. (49)

Amṛtā (guḍūcī), harītakī, āmalakī, yuktā, śwetā, jīvantī, atirasā, maṇḍūkaparṇi, sthirā and punarnavā–these ten are age-sustainers. (50)

Thus the group of five extractives. [18]

इति पञ्चकषायशतान्यभिसमस्य पञ्चाशन्महाकषाया महतां च कषायाणां लक्षणोदाहरणार्थं व्याख्याता भवन्ति ।।१९।।

Thus five hundred extractives grouped in fifty great extractives have been mentioned alongwith definition and examples of the great extractives. [19]

नहि विस्तरस्य प्रमाणमस्ति, न चाप्यतिसंक्षेपोऽल्पबुद्धीनां सामर्थ्यायोपकल्पते, तस्मादनतिसंक्षेपेणानतिविस्तरेण चोपदिष्टाः । एतावन्तो ह्यलमल्पबुद्धीनां व्यवहाराय, बुद्धिमतां च स्वालक्षण्यानुमानयुक्तिकुशलानामनुक्तार्थज्ञानायेति ।।२०।।

There is no limit of expansion, nor too much brevity can be sufficient for comprehending to those having low intelligence, hence (these) have been mentioned in neither too exhaustive nor too concise (style). These as such are enough for practice to the lowly intelligent and for the knowledge of hidden ideas to the intelligent and proficient in inference and rationale on the basis of self-definition. [20]

एवंवादिनं भगवन्तमात्रेयमग्निवेश उवाच–नैतानि भगवन् ! पञ्च कषायशतानि पूर्यन्ते, तानि तानि ह्येवाङ्गान्युपप्लवन्ते तेषु तेषु महाकषायेष्विति ।।२१।।

While Lord Ātreya was saying thus, Agniveśa inquired–Sir, the number five hundred is not fulfilled in regard to extractives because the same contituents are repeated in these great extractives. [21]

तमुवाच भगवानात्रेयः–नैतदेवं बुद्धिमता द्रष्टव्यमग्निवेश । एकोऽपि ह्यनेकां संज्ञां लभते कार्यान्तराणि कुर्वन्, तद्यथा-पुरुषो बहूनां कर्मणां करणे समर्थो भवति, स यद्यत् कर्म करोति तस्य तस्य कर्मणः कर्तृ-करण-कार्यसंप्रयुक्तं तत्तद्गौणं नामविशेषं प्राप्नोति, तद्वदौषधद्रव्यमपि द्रष्टव्यम् । यदि चैकमेव किंचिद् द्रव्यमासादयामस्तथागुणयुक्तं यत् सर्वकर्मणां करणे समर्थं स्यात्, कस्ततोऽन्यदिच्छेदुषधारयितुमुपदेष्टुं वा शिष्येभ्य इति ।।२२।।

Lord Ātreya replied to him–Agniveśa ! this should not be looked at in this way by the intelligent. Even one attains several nomenclatures on the basis of performing various functions. Such as a man is able to perform many functions and whatever function he performs on the basis of doer, instruments and work in relation to the function he attains secondary specific nomenclatures, likewise, drugs should also be considered. If we could find a certain single drug endowed with such properties that might be able to exert all the actions, who would intend to know or teach the students about the others than this. [22]

तत्र श्लोकाः–

यतो यावन्ति यैर्द्रव्यैर्विरेचनशतानि षट् । उक्तानि संग्रहेणेह तथैवैषां षडाश्रयाः ।।२३।।
रसा लवणवर्ज्याश्च कषाय इति संज्ञिताः । तस्मात् पञ्चविधा योनिः कषायाणामुदाहृता ।।२४।।
तथा कल्पनमप्येषामुक्तं पञ्चविधं पुनः । महतां च कषायाणां पञ्चाशत् परिकीर्तिता ।।२५।।
पञ्च चापि कषायाणां शतान्युक्तानि भागशः । लक्षणार्थं, प्रमाणं हि विस्तरस्य न विद्यते ।।२६।।

न चालमतिसंक्षेपः सामर्थ्यायोपकल्पते । अल्पबुद्धेरयं तस्मान्नातिसंक्षेपविस्तरः ।।२७।।
मन्दानां व्यवहाराय, बुधानां बुद्धिवृद्धये । पञ्चाशत्को ह्ययं वर्गः कषायाणामुदाहृतः ।।२८।।
तेषां कर्मसु बाह्येषु योगमाभ्यन्तरेषु च । संयोगं च प्रयोगं च यो वेद स भिषग्वरः ।।२९।।

Now (the summing up) verses–

Six hundred evacuatives with their number of formulations and ingredients have been mentioned here in brief and also their six locations. Rasas except lavaṇa, are known as kaṣāya and as such five sources of extractives have been mentioned. Their five types of preparation are also said. Further, fifty great extractives are also said alongwith the five hundred extractives as ingredients for the sake of definition. As there is no limit of expansion nor too much brevity can lead to comprehension for the lowly intelligent, this grouping of extractives in fifty in neither too exhaustive nor too concise style has been described which could be enough for the practice to the dull and for (further) advancement of knowledge to the scholars.

He is the best among physicians who knows application for external as well as internal actions, combination and rational administration of these drugs. [23-29]

इत्यग्निवेशकृते तन्त्रे चरकप्रतिसंस्कृते श्लोकस्थाने षड्विरेचनशताश्रितीयो
नाम चतुर्थोऽध्यायः ।।४।।
इति भेषजचतुष्कः ।।१।।

Thus ends the fourth chapter on location of six hundred evacuatives in Ślokasthāna in the treatise composed by Agniveśa and redacted by Caraka. [4]

Here ends the first quaduplet on drugs. [1]

●